

Mindaugas Juozas ADVILONIS

Mykolo Romerio universitetas

Dorinis ugdymas įkalinimo įstaigoje – efektyvus laisvės atėmimo prielaida

Straipsnyje aptariamas nuteistųjų dorinis ugdymas įkalinimo įstaigose. Tuo tikslu analizuojama šiandieninė įkalinimo įstaigų situacija. Siekiama atskleisti, kaip atsiliepiama į įkalinimo asmens religinius, dvasinius ir moralinius poreikius. Detalizuojama praktinė veikla – dvasiniai susirinkimai, pamaldos. Išdėstoma įvairių organizacijų veikla įkalinimo įstaigose vykdant dorinį nuteistųjų ugdymą. Šiose įstaigose nuolat lankosi įvairios nevisuomeninės organizacijos, įvairių fondų atstovai, taip pat parapijų grupės ir tinkamai pasirengę pasauliečiai. Įkalinimo įstaigų administracija dvasininkams ir kitiems asmenims sudaro sąlygas tenkinti nuteistųjų religinius poreikius, teikti dvasinius patarnavimus.

In Lithuanian custody institutions there are many virtuous education activities. These institutions continually visit the representatives from different non-state organizations, funds, parish groups and respectively prepared laity. The management of the custody institutions creates the possibilities and forms the necessary conditions for priests and other persons to do the spiritual services for inmates in order to satisfy religious needs of inmates in the correctional institutions.

Įvadas

Gimimo akimirką į gyvenimo būtį pašauktas mažas žmogus pradeda savo didžiąją kelionę. Kiekvienam ši kelionė yra savita, nepaprastai asmeniška, nepakartojama ir vienintelė. Besidairydamas aplink, jis pažįsta jį supančius reiškinius, įvykius, juos analizuoja ir ieško atsakymų į kylančius esminius būties (egzistencijos, gyvenimo prasmės ir pan.) bei „buities“ (pvz., kasdienes buitinius, gyvenimiškus) klausimus. Iš kasdienės savo patirties kiekvienas galime pasakyti, kad šie atsakymai gali būti patys įvairiausi, dažnai netgi prieštaraujantys vienas kitam. Tačiau visuomet susiduriame su dviem šių klausimų grupėmis – jau minėtais būties ir buities klausimais. Be jokios abejonės, egzistenciniai – būties klausimai yra esminiai kiekvieno žmogaus gyvenime: tikriausiai kiekvienas mūsų bent kartą gyvenime esame susimąstę, *kokia mano (mūsų) gyvenimo prasmė, kas yra gėris ir blogis, ar yra gyvenimo pabaiga, ar yra amžinybė, kodėl aš čia*

esu ir pan. Priklausomai nuo atsakymų į šiuos klausimus, žmogus renkasi vieną ar kitą gyvenimo kelią ir būdą.

Mokslinė problema. Visais laikais buvo analizuojama žmogaus kaip subjekto, socialinės būtybės, galiausiai – kaip asmens būties ir egzistencijos tematika, tačiau retai kada kildavo klausimų apie nuteistųjų kaip išskirtinės socialinės grupės egzistencijos ir pasaulėžiūros ypatumus, jų ugdymą. Tačiau tokia problema yra, ir ji ypač aktuali šiuolaikinėje modernioje visuomenėje, kurioje dėl įvairių veiksnių sąveikos bet kurio visuomenės nario nuolatinis ugdymas(is) labiau yra būtinybė ir taisyklė, bet ne išimtis. Taigi nuteistasis čia neturi būti išskiriamas, juolab, kad jo ugdymas dėl įvairių priežasčių yra dar aktualesnis tiek paties nuteistojo, tiek visuomenės atžvilgiu. Ši problematika giliau analizuojama straipsnio objektu pasirenkant nuteistųjų ugdymą.

Straipsnio tikslas – aptarti nuteistųjų dorinį ugdymą įkalinimo įstaigose. Analizuojant nuteistųjų ugdymą, reikia pakankamai dėmesio skirti filosofiniams apmąstymams, nes būtent jie yra pamatas, kuriuo remiantis gali ir turi būti kuriama bei tobulinama nuteistųjų švietimo ir ugdymo sistema. Kitaip gali atsitikti, kaip Naujajame Testamente minimiems statytojams, pastačiusiems namą ant smėlio (Mt 7, 26). Žinoma, daugelis šiame straipsnyje paminėtų dalykų nebus nauji. Naujovė tikriausiai bus tai, kad į kasdieninius ir „savaiame suprantamus“ reiškinius, kuriuos dažnai matome, darome ir išgyvename „natūraliai“, į juos nesigilindami, bus galima pažvelgti naujai, galbūt net novatoriškai. Juk, pvz., nuo pirmos savo gyvenimo akimirkos kvėpuojame oru, bet tik labai greitai, jau gerokai ūgtelėję, suvokiame, kad ta „tuščia erdvė“, kurioje mes fiziškai egzistuojame, iš tikrųjų nėra tuščia – ji pilna oro, kuriame yra deguonies, ir kas keletą sekundžių įkvepiame tam, kad galėtume gyventi. Straipsnio uždavinys – naujai pažvelgti į nuteistųjų ugdymo klausimus ar reiškinius, bandant juos suvokti pagal jų filosofinę, socialinę, psichologinę esmę, prasmę ir paskirtį.

1. Bausmė – prievarta ar raginimas keistis?

Svarbiausią vietą šiame darbe užima *nuteistas asmuo*, todėl pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, *kas jis yra*. Pvz., ar galime sakyti, kad sąvoka „nuteistas asmuo“ reiškia tą patį, kaip ir „nubaustas asmuo“? Akivaizdu, kad taip sakyti būtų *netikslu*, nors ir *teisinga*, jei asmens nuteisimą suvoksime kaip jam skiriamą bausmę. Juk, tarkim, už nepaklusnumą kokia nors bausme (tarkim, pastatymu į kampa) nubaustas vaikas dar netampa nuteistuoju. O ar bausmė arba laisvės atėmimo bausmė nubaustas asmuo tampa nuteistu asmeniu? Kitaip tariant, pabandykime giliau paanalizuoti, *koks santykis* yra tarp *bausmės* ir *nuteisimo*.

Kalbant *griežta teisine kalba*, pagal baudžiamosios teisės mokymą, nuteistais asmenimis vadinami žmonės, nubausti už jų padarytą(-us) nusikaltimą(-us). Tai reiškia, kad nuteisimas yra vadinamas bausme, nors, kaip minėta, ne kiekviena asmeniui skiriama bausmė (pvz., administracinė bausmė) kartu yra ir jo nuteisimas. Kitaip tariant, asmens *nuteisimo negalima besąlygiškai sutapatinti su jo nubaudimu*: nuteisimas yra tik viena iš daugelio galimų žmogui skiriamų bausmių rūšių, išsiskirianti tuo, kad ją nustato teisinės visuomenės struktūros. Nuteistuoju asmuo tampa ne tada, kai jis nubaudžiamas kokia

nors bausme, neturinčia nieko bendra su teisine visuomenės gyvenimo sfera, bet tuomet, kai jis sulaužo įstatymais numatytus elgesio standartus ir už tai yra nubaudžiamas. Visuomenėje būtent tokia bausme nuteisti asmenys išsiskiria itin savitais įsitikinimais ir pasaulėžiūra, požiūriu į vertybes, elgesio standartus, įvairius įvykius ir t. t. Kitaip tariant, nuteistus asmenis galime laikyti specifine žmonių grupe, nubausta tokia bausme, kuri iš esmės pakeičia jų socialinį statusą visuomenėje. Tačiau egzistuoja daugybė asmens nuteisimo tipų, tad ne kiekvienas nuteisimas vienodai lemia nuteisto asmens padėtį visuomenėje: vienokia bausmė yra asmeniui skiriama bauda ir visai kitokia – laisvės atėmimas tam tikram laikotarpiui. Abiem minėtais atvejais kalbame apie nuteistą asmenį, tačiau ar individualiai paskirta bausmė yra tokia pati, lygiavertė? Akivaizdu, kad skirtumų esama, netgi nemažų, tad vienoks nuteisimas nelygu kitokiam nuteisimui, kaip ir vienokia bausmė nelygi kitokiai. Kita vertus, galime kalbėti ir apie *kitą nuteisimo aspektą – dvasinį*, kuris tiesiogiai fiziškai nepaveikia (laisvės atėmimu, laisvių ir teisių apribojimu ir pan.), tačiau pažeidžia dvasiškai, psichologiškai ir emociškai. Šis *dvasinis nuteisimo aspektas* nuteistajam yra žymiai skaudesnis. Pirmiausia todėl, kad dvasinis asmens nuteisimas gali būti palyginamas su jo pasmerkimu ir iš to kylančiu jo žmogiškosios esybės ir orumo sumenkinimu: toks nuteisimas (pasmerkimas visuomenės ir kitų žmonių akyse) tęsiasi visą nuteistojo gyvenimą (ar bent nemažą jo dalį) ir dažniausiai sumažina (ar visai atima) kitų žmonių tikėjimą ir pasitikėjimą juo, pagarbą jam, norą padėti, suteikti didesnius įpareigojimus ir pan. Taigi kyla kitas klausimas – *ar įmanoma šį dvasinį nuteisimą sušvelninti ir ar nuteistųjų ugdymas gali būti tam viena iš galimų priemonių?*

Pirmiausia galima iškelti klausimus: kodėl nusikaltėliai yra baudžiami? Kodėl jiems skiriama vienokia ar kitokia bausmė? Ką apskritai galima pavadinti bausme? Štai, pvz., sveikuolius, nevalgančius mėsos ir tokiu savo gyvenimo būdu žlugdančius mėsos pramonę, mes toleruojame ir jų nebaudžiame. Priešingai, jų pasaulėžiūra mums yra savaip įdomi ir gal net patraukli. Tad kodėl ir už ką juos reikėtų bausti ar jų netoleruoti? Ar jie savo pasaulėžiūra paremtu gyvensenos būdu kaip nors apribojo mūsų teises, laisves ir galimybes? Tikriausiai ne, bet dvasine prasme juos galima pasmerkti (nuteisti), jei jų gyvensena mums atrodo nepriimtina ir netoleruotina. Tačiau visuomenėje egzistuojančios teisės normos, elgesio taisyklės nustato visuomenės nariams tam tikras toje visuomenėje priimtas bendro gyvenimo normas, išskirdamos kiekvienam asmeniui priskiriamas tam tikras gėrybes (pvz., sveikatą, gyvybę). Kartu tai liudija, kad žmogus yra nesaugus, nes kai kurioms postuluojamoms gėrybėms gresia pavojus: kiti visuomenės nariai, vadovaudamiesi savo pasaulėžiūra ar egoistiniais siekais gali jas apriboti ar netgi atimti ir tokiu būdu pažeisti visuomenės darną, nusizengti joje galiojantiems elgesio standartams ir, padarę nusikaltimą (žinoma, įrodžius jų kaltę), gali būti nubauti, t. y. tapti nuteistaisiais.

Žvelgiant į žmonijos istoriją įvairiais istoriniais laikotarpiais, įvairiose visuomenėse, ypač skirtinga pasaulėžiūra ir filosofija išsiskiriančiuose kontinentuose, galima rasti įvairiausių bausmių rūšių, jų tikslų ir paskirčių. Netgi šiandiniame moderniaame pasaulyje nėra nei vieningos baudžiamosios politikos, nei vieningos bausmių vykdymo sistemos ir netgi vieningos bausmės sampratos. Įdomias mintis apie bausmes pateikia žymus italų teisininkas Čezarė Bekarija – „prireikė stiprių raginimų, kurių užtektų norint sulaikyti kiekvieno pavienio asmens neribotus siekimus, asmens, linkusio nepaisyti įstatymų ir sukelti

visuomenėje pirmą kartą. Šie stiprūs raginimai ir buvo bausmės nustatymas per žengusius įstatymus asmenims.⁴¹ Remiantis Michelio Foucault kūrinio „Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas“, apžvelgiančiame baudimo ir bausmės sampratos kitimą, santykinai jį galima suskirstyti į du etapus:

Pirmas etapas. Asmens fizinio nuteisimo akcentavimas. Anot M. Foucault, išskirtinis bausmės bruožas šiame etape yra „kūno muštras“, t. y. bausmė nukreipiama į nusikaltėlio kūną, taikant įvairias fizines bausmes (kankinimus, mirties bausmę ir pan.), šiomis priemonėmis siekiant nusikaltėlio paklusnumo². Buvo manoma, kad žmogus gali pasikeisti tik tuomet, kai jis bijo, o šią baimę galima įdiegti per viešą bausmę, egzekuciją ir pan. Bausmė čia buvo suvokiama kaip prievartos aktas, nekreipiant dėmesio į nusikaltėlio asmenybę ir jos savitumus. Bausmės vykdytojui nebuvo svarbu, ar nusikaltėlis gailisi, ar jis gali ir ar yra pasiryžęs pasikeisti, todėl tokiomis aplinkybėmis nebuvo keliamas klausimas, ar kalėjime reikalingas švietimas. Taigi, kas šiuo atveju yra bausmė – nusikaltusiam asmeniui taikoma prievarta ar raginimas pasikeisti, pasitaisyti? Galima kelti klausimą: *ar toks prievartinis bausmės suvokimas ir „muštro taikymas“ tam tikra prasme nėra savitas nuteistųjų ugdymas* (suvokiant jį plačiąja prasme)? Deja, tai būdavo vykdoma pernelyg drastiškais priemonėmis, tačiau toks asmens ugdymas ir visuomenės švietimas turėjo perteikti tam tikras vertybes ir tiesas, diegti tinkamą elgesį. Kitas klausimas – ar šiandieninėje modernioje informacinėje visuomenėje galima ir reikia vadovautis tokio tipo bausmės samprata? Ar galima siaurai suvokti švietimo ir ugdymo paskirtį ir procesą? Ar tokios bausmės sampratos įdiegimas būtų toleruojamas, prasmingas ir efektyvus? O gal tai sukeltų tik dar didesnę smurto, pasipriešinimo ir nusikalstamumo protrūkį? Iš tiesų, ko ir kodėl reikia šiandieniniam nuteistajam ir visuomenei?

Antras etapas. Asmens dvasinio nuteisimo akcentavimas. Jo išskirtinis bruožas yra samprata, kad fizinė bausmė nėra būtina – pakanka nubausti mintyse. Čia vyrauja nuostata, kad „baudžiant didžiausia „bausmė“ yra ne kančios pojūtis, o mintis apie „bausmę“. Taigi pasitelkiamas ne kūnas, o vaizdinys.“³ Šioje bausmės sampratoje glūdi įsitikinimas, kad yra būtina atsižvelgti į nuteisto asmens mąstyseną, remiantis tuo – skatinti jį keisti savo pasaulėžiūrą bei elgseną ir taip jį ugdyti. Taigi *kaip šiuo atveju galima suprasti nuteistajam paskirtą bausmę* – kaip prievartą ar kaip jo skatinimą keistis pozityvia linkme? Lyginant su pirmuoju etapu, tiesioginės prievartos čia jau nėra, tačiau ar nuteisto asmens ugdymas iš tiesų yra raginimas keistis? O gal asmeniui, neturinčiam pomėgio mokytis ar kaip kitaip tobulėti, tai yra veikiau ne skatinimas pasikeisti, bet tiesioginė psichologinė, emocinė ar socialinė prievarta?

Ar šiuolaikinėje visuomenėje reikalingas nuteistųjų švietimas ir ugdymas? Jeigu taip, tai *koks jis turi būti* – bausmė nuteistajam (nauja bausmės forma, papildoma bausmė ir pan.) ar priemonė jį keisti? *Ar jo turinys turi būti prievartinio pobūdžio* (pvz., nuleidžiamas „iš viršaus“, neatsižvelgiant į nuteistųjų poreikius, asmenybės ypatumus ir kitus veiksnius), ar *lankstus ir priimtinas nuteistiesiems ir visuomenei* (atsižvelgiant į jų poreikius, pageidavimus, visuomenės kaitos tendencijas ir pan.)?

Pirmiausia vertėtų išsiaiškinti, kas yra ugdymas. Filosofai jį apibūdina kaip žmogaus, o per jį – ir visuomenės tobulinimą. Platonas švietimą ir ugdymą laikė tobulos valstybinės santvarkos kūrimo pagrindu: juk visuomenės raidą sąlygoja ne tik įvairių darbo įrankių

gamyba, bet ir jų naudojimo patirties perteikimas. Todėl visą ugdymo procesą galima išreikšti filosofiniu klausimu: *kodėl aš esu toks, koks esu?* Kita vertus, šiandieniniame pasaulyje, sparčiai vystantis ir progresuojant gamtos bei technikos mokslams, humanitariniai ir moralės mokslai tampa antraeiliais, tad šioje srityje būtinybė ugdyti žmogų yra akivaizdi. Ypač tai tinka nuteistiesiems – žmonėms, panaudojusiems savo galias ir galimybes ne kūrybai, bet griovimui. Tačiau *ar galimybė (gal ir būtinybė) ugdyti žmogų* – šiuo atveju nuteistąjį – turi būti traktuojama kaip *jam skirta bausmė* ar kaip savotiškas „apdovanojimas“? Kalbant teisine kalba, bausmė yra tam tikrų asmeninių ar turtinių apribojimų taikymas kaltininkui prievartine tvarka. Šia prasme bausmė yra prievarta – poveikis asmeniui prieš jo valią ir norą. Nuteistieji į įkalinimo įstaigą taip pat patenka prievarta, o ir jų buvimas šioje įstaigoje pasižymi jėgos vartojimu. Tad ar galimybės ugdytis, mokytis suteikimas turėtų būti suvokiamas ir vertinamas kaip prievarta? Gal tai tiesiog galimybės prasmingai ir netgi naudingai (įgyjant naujų įgūdžių, žinių, gebėjimų, keičiant savo asmenybės bruožus ir pan.) atlikti bausmę suteikimas? Taigi kyla esminis klausimas: ar nuteistieji jiems taikomo ugdymo ir švietimo neims vertinti kaip naujos jiems taikomos prievartos formos, ypač jei jie nuo mažens nėra linkę dalyvauti ugdymo ir švietimo procese? Tad ar apskritai reikia įkalinimo įstaigose diegti ir realizuoti nuteistųjų švietimą ir ugdymą, ar tai turi prasmę? Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, kaip suvokiamas švietimas ir ugdymas: *kaip santykinai prievartinis būdas nusižengusiam asmeniui pataisyti* (pirmojo bausmės sampratos etapo prasme) *ar kaip galimybių keistis pozityvia linkme ir adaptuotis visuomenėje suteikimas* (antrojo bausmės sampratos etapo prasme), t. y. kaip prievartos priemonė ar kaip būdas paskatinti žmogų keistis.

Kiekvienas nuteistasis ugdymo taikymą įkalinimo įstaigoje gali vertinti skirtingai, nes tai priklauso nuo individualių asmens savybių bei ugdymo ir švietimo turinio pobūdžio. Ankstesniais istoriniais laikotarpiais ugdymo pagrindas dažniausiai būdavo religinis, tačiau priklausomai nuo istorinių aplinkybių ir gamtos bei technikos mokslų pažangos ugdymo turinys įgavo kitą pobūdį. Galima pasvarstyti, kaip šiandien nuteistieji vertintų ugdymą, kurio pagrindas būtų religinės pasaulėžiūros perteikimas, siekiant nuteistajam įdiegti kitas, visuotinai priimtinas vertybes? Žinoma, religija gali būti itin naudinga koreguojant nuteisto asmens elgesį ir vertybes, tačiau ar šiandieninėje modernioje visuomenėje, dažnai niveliuojančioje tradicinę pasaulėžiūrą, vertybes ir religiją kaip socialinę institutą, religinis ugdymas, ypač įkalinimo sąlygomis, gali būti pageidaujamas ir toleruojamas tiek visuomenės, tiek pačių nuteistųjų? Toks ugdymas tikriausiai būtų priimamas kaip tiesioginė nuteistiesiems taikoma prievarta, tarsi norint juos patraukti į konkrečią religinę bendruomenę. Taigi klausimas, ar religinis ugdymas turėtų būti visiškai atmetamas, yra sudėtingas ir problematiškas, į jį negalima pateikti vienareikšmiško atsakymo.

Apibendrinant galima teigti, kad esminė problema šiuo atveju yra išspręsti dilemą, į ką turėtų būti orientuojamas ugdymas ir švietimas įkalinimo įstaigoje – į ugdymo ir švietimo *kaip bausmės* sampratą, pateikiant santykinai prievartinį ugdymo turinį (tai, kas nuteistiesiems ne itin priimtina ir patrauklu), ar į ugdymo *kaip socialinės korekcijos priemonės* sampratą, pateikiant patrauklų, priimtina ir nuteistiesiems aktualų ugdymo turinį (pvz., mokytį anglų kalbos, ugdyti įgūdžius dirbant su informacinėmis technologijomis, taikyti profesinį mokymą, suteikti norimą išsilavinimo lygį to siekiantiems nuteistiesiems ir t. t.).

Nuteistųjų ugdymas yra viena iš jų auklėjimo priemonių. Siaurąja prasme auklėjimas suvokiamas kaip sąmoningo, tikslingo ir sistemingo asmenybės formavimo procesas, kuris vykdomas pasitelkiant įvairius socialinius institutus (šeimą, auklėjimo ir ugdymo įstaigas, kultūros institucijas, visuomenines organizacijas, masines informacijos priemones ir pan.) ir siekiant asmenį parengti socialinių funkcijų ir vaidmenų visuomenėje atlikimui.⁴ Tačiau svarbiausia išsiaiškinti, ko ir kodėl reikia šiandieniam nuteistajam ir jį resocializuoti siekiančiai šiandieninei sparčiai kintančiai visuomenei.

2. Ugdymas įkalinimo įstaigoje: ar jis reikalingas?

Analizuojant šį klausimą, reikėtų apsvarstyti, kam apskritai reikalingas ugdymas. Kaip jau minėta, švietimo ir ugdymo misija yra supažindinti asmenį su jį supančia tikrove. Šis žmogaus supažindinimo su aplinka procesas vyksta perduodant jam žmonijos sukauptą patirtį ir žinias. Tačiau dažnai nuteistųjų turimos žinios ir pasaulio suvokimas yra klaidingi ir skatina juos nusikalsti. Tai liudija, kad kažkuriame tokio asmens gyvenimo etape buvo sutrikusi socializacija ir vyko neteisingas ugdymas, suformavę ir nulėmę klaidingą ir neadekvatų pasaulio suvokimą bei netoleruojamą elgseną. Todėl visuomenė, skirdama bausmę, siekia sutramdyti ir sudrausminti visuomenėje nusistovėjusioms normoms ir vertybėms nepaklūstantį asmenį.⁵ Viena iš tokio „sutramdymo“ priemonių yra šio asmens nuteisimas ir įkalinimas, tačiau, remiantis M. Foucault veikalu⁶, tenka konstatuoti, kad tokių pastangų ir priemonių nepakanka, nes bausmės samprata gali kisti ir būti labai įvairi. Greta formalios fizinės asmens bausmės – nuteisimo ir įkalinimo (autorius iškirtas fizinis nuteisimo aspektas) – būtina naudoti ir kitas priemones, pvz., ugdymą, tačiau ugdymą kaip priemonę ar švietimą kaip bausmę? Šiandieninėje visuomenėje būtų naudingiausia nuteistųjų socialinės korekcijos procese taikyti ugdymą, suvokiant jį kaip papildomą priemonę, formą, bet ne prievartinę bausmę. Juk pats švietimas yra suvokiamas kaip įrankis, priemonė pasaulio pažinimui: kiekvienas žmogus daug metų praleido mokykloje, joje įgydamas didžiąją dalį būtinų žinių ir įgūdžių. Tačiau ar mokymasis mokykloje nuteistiesiems asocijuojasi su pozityvia ir naudinga patirtimi, maloniais išgyvenimais ir savanorišku mokymusi? Ar priešingai – tai jiems asocijuojasi su tam tikra rutina ir santykinę prievarta? Realybė liudija, kad labiau paplitęs antrasis variantas: dažnas nuteistasis, esantis įkalinimo įstaigoje, mokydamasis mokykloje nesistengė integruotis į švietimo ir ugdymo procesą – blogai mokėsi, praleidinėjo pamokas. Kyla klausimas, kodėl jis taip elgėsi? Viena vertus, tai galima traktuoti kaip destruktivią, defektyvią jo socializaciją, kurios priežastys gali būti labai įvairios (pvz., asocialiai gyvenantys tėvai, neskiriantys dėmesio vaiko ugdymui, psichologiniai barjerai, psichinė ar fizinė negalia ir pan.). Antra vertus, tai gali būti jo protesto prieš visuomenėje vyraujančias vertybes, kurių jis negali priimti arba nenori siekti, pasekmė. Tai ir gali sąlygoti faktą, kad žmogus pasirenka nusikaltėlio kelią: pažeisdamas nustatytą tvarką, jis tarsi demonstruoja, kad pasiklydo jį supančioje tikrovėje ir nepajėgia surūšiuoti bei atrinkti reikalingos ir tinkamos informacijos. Iš to išplaukia vienas iš *švietimo ir ugdymo įkalinimo įstaigoje uždavinių*: skatinti nuteistąjį savarankiškai mąstyti, priimti sprendimus, pačiam ieškoti žinių. Savarankiškumo ugdymas yra prielaida pakeisti asmens pasaulėžiūrą ir elgseną. Galimybės įkalinimo įstaigoje ugdytis ir šviestis

suteikimas turėtų iškilti kaip *pagalbinė ir santykinai neutrali priemonė*, skatinanti nuteistąjį keistis, įgyjant naujų žinių, patirčių, plečiant akiratį, keičiant vertybes, elgseną ir pasaulėjautą bei pasaulėžiūrą. Tačiau ar tikrai švietimas ir ugdymas, ypač įkalinimo sąlygomis, yra toks „visagalis“, reikšmingas, nepamainomas ir efektyvus?

Istorijos raidoje buvo bandymų sumenkinti ugdymo reikšmę. Renesanso epochoje buvo ypač sureikšmintas švietimas ir mokymas, manant, kad išsilavinęs žmogus darys mažiau nusikaltimų, o visuotinas visuomenės mokymas ilgainiui pašalins nusikaltimus. Tačiau istorija parodė visai kitokius rezultatus ir pasekmes. Vadinasi, švietimas ir ugdymas nėra „visagalis“, nes šiame procese sąveikauja daugybė faktorių, tiesiogiai ar netiesiogiai veikiančių asmens socializaciją ir visuomenės raidą. Nuteistųjų ugdymas yra tik viena iš daugelio sudėtinių teisės pažeidėjų reintegracijos į visuomenę dalių, tad negalima teigti, kad tik jis lemia nuteistojo resocializacijos vyksmą, nors tai yra priemonė, kuria siekiama pozityvia linkme pakreipti jo požiūrį į gyvenimą. Taigi nuteistųjų ugdymo ir švietimo uždavinį galima apibūdinti kaip siekį socialinėmis bei pedagoginėmis priemonėmis formuoti pozityvią nuteistųjų laikyseną asmens, visuomenės ir joje galiojančių normų, vertybių bei taisyklių atžvilgiu. Tai galimybė nuteistajam perteikti naują, jam priimtina ir, jo manymu, vertingą bei prasmingą pasaulėžiūrą. Antraip jį sudominti būtų labai sudėtinga ir problemiška. Norint ją perteikti, vien pavyzdžio (pvz., įstaigos darbuotojų elgsenos) nepakanka, tam reikia papildomų priemonių – švietimo ir ugdymo.

Ugdymo trūkumas gali būti palygintas su badavimu: kaip duonos trūkumas sukelia pavojų žmogaus gyvybei, taip žinių trūkumas kelia pavojų žmogaus asmenybės tobulėjimui. Žinoma, nuteistojo ugdymas ir švietimas – didelė atsakomybė visuomenei, kurios uždavinys yra *siekti supažindinti nuteistąjį su tikrove*. Tai kartu yra ir resocializacijos tikslas. Visos švietimo ar ugdymo institucijos turėtų siekti šį uždavinį įgyvendinti. Argi ne kiekvienas žmogus nori išvengti skurdo ir pažeminimo, užtikrinti sau gerą gyvenimą, gerą sveikatą, turėti pastovų darbą, būti labiau išsilavinęs ir dėl to būti geresnis bei nuolat tobulėti? Tai pasiekti padeda švietimas ir lavinimas.

Žmogus turi savo požiūrį į jį supančią aplinką, kuri ir yra ta pažintina tikrovė. Tačiau nuteistasis šią aplinką ir tikrovę priima bei vertina kitaip nei didžioji visuomenės narių dalis. Todėl ugdydama nuteistąjį, visuomenė turi atskleisti jam jo požiūrio klaidingumą ir įdiegti nuostatą, kad šį klaidingą požiūrį reikia keisti. Tai galima pasiekti švietimo ir ugdymo dėka, supažindinant jį su gyvenimo tikrove, padedant suprasti jos prasmę, išgyvenant lemtingą patirtį, klausiant ir atsakant į egzistencinius gyvenimo prasmės ir socialiai toleruojamos pasaulėžiūros bei elgsenos klausimus. Juk resocializacijos, kartu ir ugdymo, esmė yra padėti nuteistajam atsakyti į šiuos klausimus. Žinoma, šiuolaikiniame pasaulyje tai gali būti labai sudėtinga, nes moderniai, sparčiai kintančiai visuomenei būdinga vadinamoji „mirties kultūra“, pasižyminti vertybių niveliavimu, skepticizmu ir nihilizmu. Kiekvienas bandymas pateikti kitokią gyvenimo prasmės sampratą yra suprantamas kaip kėsinimasis į žmogaus pasirinkimo laisvę – bene labiausiai akcentuojamą šių dienų vertybę. Žmogus, ypač nuteistasis, bandymą jį šviesti ir ugdyti gali suprasti kaip jam taikomos prievartos aktą, nes taip „kėsinamasi“ į jo mintis, jo pasaulio suvokimą.

Žmogus, kuris praranda savo identiškumą, savo istorijos ir kilmės prasmę, tampa pažeidžiamas – tai gali sąlygoti ir įkalinimas. Gali būti pažeidžiamos jo vertybės, aplinkos

suvokimas, požiūris į teisingą ir klaidingą elgseną ir pan. Dažnai žmogus nusikaltimą padaro pasiduodamas aplinkinių įtakai, todėl švietimas ir ugdymas nuteistajam turi liudyti, kad jį supanti tikrovė yra draugiška ir gali bei nori suteikti jam pagalbą. Antraip visą jį nukreiptą resocializacijos, švietimo ir ugdymo procesą nuteistasis priims kaip prievartą, o juk žinoma, kad „resocializacija žalingiausia, kai ji vykdoma per prievartą ir brutaliai, tiek psichologiškai, tiek fiziškai“.⁷ Tuomet išeitų, kad ugdymas yra bausmė. Tačiau, kaip minėta, ugdymo kaip bausmės arba kaip tobulėjimo priemonės suvokimas iš dalies priklauso nuo to, ko nuteistasis bus mokomas ir kaip ugdomas. Jeigu jam bus dėstomos įvairios koncepcijos ir teorijos, nuteistasis tai gali traktuoti kaip naujos, jam svetimos pasaulėžiūros ir gyvenimo būdo diegimą, nes susiduria dvi priešingos vertybinių orientacijų sistemos, todėl šioje kovoje nuteistasis, išžiūrėdamas agresiją prieš jo individualybę, ima priešintis. Taip *švietimas ir ugdymas jam tampa bausme*. Tačiau jei nuteistajam perteikiami nauji, įdomūs ir patrauklūs mokymosi būdai, metodai ir žinios, nuteistasis įgauna naują patirtį ir išmoksta mokytis *bei taip įgauti naujų žinių, įgūdžių ir gebėjimų*. Šiuo atveju *švietimas ir ugdymas jam tampa priemone* susiorientuoti šiandiniame gyvenime ir lengviau adaptuotis visuomenėje, integruotis į ją. Ugdymo turinys priklauso ir nuo to, kaip žmogus supranta savo paskirtį ir gyvenimo tikslą. Galima išskirti tokius ugdymo uždavinius:

- 1) Žmogus turi tapti protingas, kad žinotų ir suprastų visa, kas yra pasaulyje.
- 2) Žmogus turi pritaipyti toje socialinėje aplinkoje, kurioje jis gyvena, nes jis yra socialinė būtybė.
- 3) Žmogus turi būti moralus.

Viso to pasiekama (re)socializacijos, taip pat – švietimo bei ugdymo dėka. Socializacija ir ugdymas – procesas, kurio metu žmogus išmoksta būti visaverčiu visuomenės nariu⁸ – yra reikalingi ne tik nuteistajam, bet kiekvienam be išimties visuomenės nariui. Juk pasaulis ir visuomenė baugina žmogų sparčia kaita, nepaliaujamu technologijų tobulėjimu ir iš to kylančiais vis didesniais reikalavimais. Neturėdamas savo laikmečiui reikalingų žinių, asmuo atsiduria tarsi aklavietėje, dėl to kyla vis didesnė baimė, bejėgiškumas, egzistencinis, socialinis ir psichologinis pasimetimas. Žmogus bijo ekonominių krizių, bedarbystės, karo, ligų, senatvės, vienvietės, mirties ir to, kas bus po jos. Šią baimę galima įveikti tik pažįstant supančią realybę ir susigyvenant su ja, o tai yra pasiekama tik nuolatinės socializacijos, nuolatinio švietimo, ugdymo bei ugdymosi būdu. Tik gyvendamas tarp kitų žmonių, žvelgdamas į juos iš šalies, pažindamas juos ir įsisavindamas kitų patirtį, žmogus pažįsta ne tik išorinį pasaulį, bet ir pats save, įgyja savęs sutapatinojimo su jį supančiais žmonėmis ir savo išskirtinumo jausmą. Tai suteikia jam ne tik saugumą, bet ir stabilumą bei pasitikėjimą savimi. Todėl siekiant sėkmingo nuteistojo ugdymo ir jo resocializacijos, *būtina atsižvelgti į įvairius veiksnius, skatinančius (ar, priešingai, stabdančius) pozityvią jo resocializaciją*. Taip pat būtina taikyti įvairias socialines, pedagogines, edukacines priemones, kartu atsižvelgiant į nuteistojo ypatybes, poreikius, motyvus, siekius ir pan. Juk žmogaus negyvena užsisklendęs savyje, bet yra atviras įsitraukiantis į dialogą su aplinka. Patirtis jį pasiekia per tradicijas, auklėjimą ir mokymą perduodant patyrimą ir žinias. Tai gi visi, nepriklausomai nuo padėties visuomenėje, net ir nuteistieji, turi mokytis tiek iš tų, kurie gyveno anksčiau, tiek iš tų, kurie gyvena dabar. Remiantis šiomis išvalgomis galima teigti: *švietimas ir ugdymas įkalinimo įstaigoje yra būtinas*. Klausimas lieka tik toks: *kokio*

pobūdžio jis turi būti? *Koks turinys*, ypač kalbant apie nuteistuosius, turi sudaryti jo pamatą? Ar šis nuteistųjų ugdymas yra bausmė ir prievarta, ar, priešingai, „naujo šanso“ gyvenimui įprasinti ir jam koreguoti suteikimas? Kitaip tariant, ar tai bausmė nuo visuomenės atribotam ir jau tokiu būdu nubaustam asmeniui, ar savotiška „dovana jam“, siekiant padėti adaptuotis visuomenėje ir perimti nuteistajam „naują“ ir „svetimą“, tačiau visuomenėje toleruojamą ir priimtina pasaulėžiūrą bei elgseną? Nuteistojo ir visuomenės požiūri į nuteistųjų švietimą ir ugdymą lems tiek ugdymo turinys, tiek jo forma, ir, svarbiausia, jo atvirumas kaitai: tik įvairiapusis, daugiaplanis, kintantis pagal poreikius (visuomenės ir nuteistųjų) nuteistųjų ugdymas gali būti priimtinas tiek visuomenei, tiek nuteistajam ir kartu būti efektyvi nuteistojo socialinės korekcijos priemonė. Šių priemonių dėka nuteistiesiems galima perteikti ir įdiegti moralines-etines nuostatas bei vertybes, kurios yra priimtinos visuomenėje ir užtikrinančios jos narių tapatumą ir socialinį integralumą.

3. Ugdymo įkalinimo įstaigose specifika

Kaip jau minėta, ugdymas yra skirtas žmogaus potencinėms galioms tobulinti, jis apima švietimą, mokymąsi ir resocializaciją. Tai reiškia, kad švietimas įkalinimo įstaigoje reikalingas tam, kad žmogui, pažeidusiam įstatymų nustatytas elgesio normas ir visuomenėje priimtas taisykles bei stereotipus, padėtų adaptuotis kintančioje socialinėje aplinkoje. Asmuo mokomas keisti savo gyvenimo būdą, vertybes bei paisyti visuomenėje keliamų reikalavimų, taisyklių ir normų. Jis skatinamas tobulėti, tad švietimą galima suprasti kaip šio tobulėjimo priemonę. Nors žmonės skiriasi savo gabumais, tačiau jie visi turi vienodą prigimtį, įgimtą sugebėjimą įsisavinti žinias ir įgimtą pažinimo galią. Žmogus brandžia asmenybe taps tik tada, kai jam bus perduotos žinios ir išmintis, dora ir moralė.

Praktikoje ugdymo modelių egzistuoja labai daug, ir nustatyti, kuris iš jų yra geresnis, neįmanoma. Visi remiasi kokiu nors filosofiniu mokymu, ir kiekvienas žmogus pats renkasi kelią, kuris geriausiai atspindi jo pasaulėžiūrą. Įkalinimo įstaigose šis procesas įgyja tam tikrus savitumus. Daug kas priklauso nuo to, kaip bus traktuojamas švietimas įkalinimo įstaigoje: kaip prievartos priemonė ar kaip priemonė tobulėti ir keistis. Nuteistasis, kaip ir visi žmonės, turi visas prigimtines galias, reikalingas sėkmingai mokytis ar šviestis. Tačiau dažnai nuteistieji pasižymi neteisingu aplinkos suvokimu: jie jau išsiugdę savitą mąstymo mechanizmą, turi savo įpročius, ir visa tai ypatingai veikia jų moralę. Todėl švietimo procesas turi būti nukreiptas į nuteistojo įsitikinimų, pasaulėžiūros ir pažinimo sferą. Kiekvieno nuteistojo ugdymo proceso individualizavimas priklauso nuo praktinių filosofinių idėjų pritaikymo asmens gyvenime. Gyvenimo tikslo supratimas nurodo konkrečias švietimo ir ugdymo kryptis:

1. Paties savęs ir aplinkinio pasaulio pažinimo (protinis, arba mokslinis švietimas).
2. Savęs valdymo (dorinis ugdymas, veržimasis prie gėrio (Dievo) ir moralinis (religijinis) ugdymas).

Žinoma, nuteistųjų ugdymas įkalinimo įstaigose savitas jau vien tuo, kad jis vykdomas nelaisvės, t. y. žmogaus laisvių bei teisių apribojimo sąlygomis. Į šios specifinės visuomenės grupės narių švietimą ir ugdymą tai įneša prievartos aspektą, nepriklausomai nuo to, kaip švietimas ir ugdymas bus suprantamas. Įkalinimo įstaigų darbuotojams reikia taisyti

asmenybės ugdymo klaidas, koreguoti jau susiformavusią vertybių ir požiūrių sistemą. Labai svarbus ir aktualus tampa moralinių savybių ugdymas, nes kiekvienas žmogus visą gyvenimą ieško atsakymų į vieną iš esminių filosofijos klausimų – gėrio ir blogio pažinimą. Taigi švietimas ir ugdymas turi padėti atsakyti į šį bei kitus esminius žmogaus būties klausimus. Nuteistųjų ugdymo procese siekiama kelių pagrindinių tikslų:

1. Pažintinių (žinojimo, supratimo perteikimas).
2. Lavinamųjų (gebėjimų, įgūdžių lavinimas, ugdymas).
3. Auklėjamųjų (įsitikinimų, dorinio elgesio formavimas ir korekcija).

Taigi ugdant nuteistuosius jiems suteikiamos žinios ir įgūdžiai, ugdomas gebėjimas analizuoti, vertinti, pritaikyti žinias ir t. t. Nors vienas iš įkalinimo principų yra nuteistųjų izoliacija, tai nereiškia, kad nuteistajam atimama teisė ir galimybė bendrauti su aplinkiniu pasauliu ir dalyvauti ugdymo procese.

Pataisos įstaigose nuteistųjų ugdymo procesas yra kiek specifinis ir įgauna keletą papildomų funkcijų: socialinio ugdymo, resocializacijos ir praleidžiamo įkalinimo įstaigoje laiko įprasminimo. Nuolatinė kaita visuomenėje kelia žmogui vis naujus reikalavimus, todėl jis nuolat „verčiamas“ mokytis, tobulėti ir įsisavinti naujoves. Jei to nespėja, jis pradeda nepritapti prie socialinės aplinkos. Kai žmogaus turimas žinių bagažas, pasaulio supratimas nepadeda prisitaikyti prie supančios tikrovės, jis praranda stabilumą. Švietimas ir ugdymas įkalinimo įstaigoje turi būti viena iš priemonių mažinti šią dvasinę, pasaulėžiūrinę, vertybinę, psichologinę ir emocinę nuteistųjų sumaištį. Švietimas ir ugdymas šiose įstaigose turėtų atlikti tokias funkcijas:

1. Šviesti ir resocializuoti nuteistuosius, siekiant juos grąžinti į normalų ir visavertį gyvenimą laisvėje (visuomenėje), tam taikant įvairias specialiąsias programas.
2. Visapusiškai remti į gyvenimą visuomenėje grįžusį įstatymų pažeidėją, siekiant palaikyti pozityvų jo požiūrį į gyvenimą arba jį formuoti.

Kyla klausimas, kodėl nuteistųjų ugdymui ir resocializacijai turi būti skiriamas toks didelis dėmesys? Pirmiausia, tuo yra suinteresuota ne tik pataisos sistema, bet, dar svarbiau, pati visuomenė, siekianti, kad pataisos įstaigos į visuomenę grąžintų jau perauklėtą nuteistąjį: žmogų, pritampantį prie aplinkos, gebantį susiorientuoti jį supančiame pasaulyje ir atsakingai jame elgtis. Pats ugdymas yra dvilypis: jis gali būti vertinamas kaip baudmė, kadangi visuomenė siekia rezultato ir tada „tikslas pateisina priemones“. Tačiau tuo turėtų būti suinterasuotas ir pats nuteistasis, siekiantis vėl integruotis į visuomenę. Tada ugdymą būtų galima laikyti tobulėjimo priemone.

Visa tai rodo, kad ugdymas ir švietimas šiuolaikinėje visuomenėje yra neišvengiamas dalykas, pagrįstas ne tik kasdiene patirtimi, bet, svarbiausia, moksliniais tyrimais, ir paveiktas socialinių bei ekonominių veiksnių. Amerikiečių psichologas J. W. Brownas⁹ teigia, jog mokantis yra lavinami sugebėjimai, įgyjamos žinios ir įgūdžiai, socializuojamasi ir prisitaikoma prie kintančių sąlygų visuomenėje. J. Linhartas¹⁰ nurodo, kad mokymasis yra „specifinė subjekto veikla, kai iškilus uždaviniui ir pasirinkimo galimybei, veikiant išorinėms sąlygoms, subjektas keičia savo elgesį taip, kad nauja informacija padėtų rasti teisingą atsakymą arba tinkamą elgesio būdą“ (versta mano – M. J. A.). Nuteistųjų ugdymas ir jų švietimas padeda siekti įkalinimo tikslo – teisės pažeidėjo perauklėjimo, jo resocializacijos ir reintegracijos. Izoliacija yra jam paskirta baudmė, jo teisių ir laisvių ap-

ribojimas, o *švietimas ir ugdymas – papildoma asmens korekcijos priemonė*. Nuteistųjų *švietimas* yra ir *socialinis jų švietimas*, kurį plačiaja prasme galima apibūdinti kaip susistemintų žinių ir įgūdžių, susijusių su visuomenės struktūra ir socialiniais ryšiais, įsisavinimo procesą. Tai reiškia, *kad nuteistųjų švietimas kartu yra ir jų rengimas grįžimui į sparčiai kintančią visuomenę*, kuri, jiems esant santykinai nekintančioje aplinkoje (izoliacijos sąlygomis, įkalinimo įstaigoje), per tam tikrą laikotarpį ženkliai pakito. Socialinį švietimą galima suprasti ir kaip žinių bei įgūdžių, susijusių su socialine visuomenės gyvenimo sfera, įsisavinimo procesą.¹¹ Ir vienu, ir kitu atveju *švietimas ir ugdymas yra galimybė ir priemonė keisti nuteistą asmenį ir integruoti jį į visuomenę*, siekiant, kad visuomenėje mažėtų grėsmė žmogaus fiziniam, emociniam, psichologiniam saugumui ir kad joje nuolat augtų socialinė harmonija. Taigi kalbėti apie švietimą kaip prievartą yra klaidinga. Prievarta yra visa tai, kas slopina žmogaus fizinių ir dvasinių galių tobulinimą ir reiškimąsi. Tačiau kaip švietimas ir ugdymas, galintis būti įrankiu žmogaus asmenybės galioms išsiskleisti, tampa prievartos priemone?

4. Dorinis ugdymas įkalinimo įstaigose

Laisvės atėmimo vieta kiekvienam nuteistajam tampa lemtinga – kurlink jis pakreips savo gyvenimą: ar teiks pirmumą bendražmogiškosioms vertybėms, ar ir toliau darys nusikaltimus, likdamas arba tapdamas recidyvistu. Nelaisvėje tvyranti dvasinė kančia yra kur kas skausmingesnė nei fizinė. Čia nuteistasis turi sutikti tokį dvasinį vadovą, kurio žodis sustiprintų jo atgailą dėl įvykdyto nusikaltimo, griežtai reglamentuotoje kalėjimo dienotvarkėje suteiktų jam gyvenimiško optimizmo. Šioje dvasinėje kelionėje padeda artėjimas prie Dievo.

Įvairių konfesijų dvasininkai, pastarąjį dešimtmetį lankydami nuteistuosius, įsitikino krikščioniškųjų vertybių svarba nuteistųjų socialinei reabilitacijai ir integracijai į visuomenę, formuojant baudžiamojo įstatymo poveikį patyrusio asmens teigiamą gyvenimo motyvaciją. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos pasirašytame susitarime Katalikų Bažnyčia įsipareigoja vykdyti sielovadą laisvės netekusiems asmenims, taip siekdama padėti jiems kuo visavertiškesniems grįžti į visuomenę. Dvasine kalinčių asmenų dorove rūpinasi karamojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietų kapelionai bei pasauliečiai, turintys bažnytinės vadovybės suteiktus įgaliojimus.

Šiuo metu laisvės atėmimo vietas vis dažniau lanko dvasininkai. Individualaus bendravimo su kalininiais metu jie stengiasi pirmiausia sustiprinti jų savigarbos jausmą, kad jie galėtų labiau vertinti kitą žmogų ir jo teises, suvoktų atsakomybės, bausmės ir kaltės atpirkimo reikšmę. Gailestingumu stengiamasi teigiama kryptimi pakreipti kalinčiojo mąstymą. Kalėjimo kapelionas ar kitas dvasininkas kalbasi su nuteistuojų apie jo kančią, padeda suprasti gyvenimą kaip pareigą, per atgailą žadina žmogiškumą, suteikia jam paramą atkuriant pašlijusius santykius su artimaisiais, stiprina dvasinio tobulėjimo motyvaciją, laisvės atėmimo vietose norintiems gyventi krikščioniškai įkalintiesiems sudaro tinkamas sąlygas.

Krikščioniškos vertybės padeda gydyti surambėjusią širdį ir pakylėja ją į dvasines aukštumas, kur sutvirtinamas santykis su Dievu. Šioje uždaroje, konfliktiškoje įkalinimo

aplinkoje Bažnyčia atlieka savo pranašiskąją misiją, ir Dievo žodis ne vieną nuteistąjį atitraukia nuo naujų nusikalstamų veiksmų.

Visuomeninių organizacijų, religinių bendruomenių centrai, dirbdami socialinę darbą, teikdami psichologinę pagalbą ir mokymo bei profesinio rengimo paslaugas, vykdo nuteistųjų dvasinę rehabilitaciją. Asmenybės tobulėjimas skatinamas diegiant moralines ir egzistencines vertybes, padedant įsisaugoti atsakomybę, kaltę, atleidimą. Esminė šios dvasinės rehabilitacijos prielaida – pažintų vertybių realizavimas kasdieniniame gyvenime. Dvasinė rehabilitacija bendruomenėse tampa veiksminga atsvara kalėjimo subkultūrai.

5. Dorinio ugdymo paskirtis įkalinimo įstaigose

Ugdant nuteistuosius keliamas vienas svarbiausių tikslų, kad būdami laisvėje šie žmonės daugiau nenusikalstų, todėl doriniu ugdymu siekiama suteikti galimybę nuteistajam pasikeisti dar būnant įkalinimo įstaigoje, kad jis galėtų integruotis į visuomenę, pasiruošti išeiti į laisvę ir tapti visaverte asmenybe.¹²

Doriniam ugdymui *keliami šie tikslai:*

- Atskleisti nuteistiesiems žmogaus teigiamų dvasinių išgyvenimų svarbą.
- Padėti suvokti, kad dvasingumas yra sudėtinė asmenybės dalis.
- Tenkinti nuteistųjų dvasinius poreikius.
- Sudaryti nuteistiesiems galimybę pasikeisti ir pasiūlyti jiems naują vertybių ir normų sistemą, kurios pagrindą sudarytų Biblijos mokymas.
- Vykdyti nuteistųjų sielovadą, ugdyti dorovės pagrindus ir teikti dvasinę pagalbą.

Dorinio ugdymo metu siekiama *vykdyti šiuos uždavinius:*

- Motyvuoti nuteistuosius savanoriškai ir prasmingai dalyvauti dvasinio pobūdžio renginiuose bei religinėse apeigose.
- Analizuoti vidinių išgyvenimų apraiškas emocijose ir jausmuose.
- Mokyti atpažinti individualias dvasinio gyvenimo problemas.
- Ugdyti bendrumo jausmą su kitų konfesijų tikinčiaisiais.
- Organizuoti ir vykdyti dorovės ugdymu pagrįstas resocializacijos programas.
- Ugdyti toleranciją bei pagarbą pasaulio religijoms ir tikėjimams.

6. Dorinio ugdymo įkalinimo įstaigose turinys

Atsižvelgiant į dvasininkų rekomendacijas, religinėms apeigoms atlikti kiekvienoje įkalinimo įstaigoje įrengtos kopyltėlės. Įstaigose suderintu su administracija laiku lankosi įvairių konfesijų dvasininkai ir tikintieji pasauliečiai. Dalyje įstaigų parengtos dorinio ugdymo programos.¹³ Jos skirtos:

1. Padėti nuteistiesiems pasirinkti krikščioniškas vertybes ir dorą gyvenimo būdą.
2. Teikti pagalbą nuteistiesiems, sprendžiant iškilusius religinio ir etinio pobūdžio klausimus.
3. Supažindinti nuteistuosius su įvairiomis religinėmis konfesijomis.
4. Rengti Šventojo Rašto skaitymus ir aptarimus įkalinimo įstaigoje.
5. Organizuoti susitikimus ir seminarus krikščioniška tematika.

6. Vykdyti individualų pastoracinį darbą, susijusį su nuteistųjų dvasine ir socialine reabilitacija.

7. Skatinti nuteistuosius dalyvauti valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų parengtose reabilitacijos programose.

8. Įtraukti paramos fondus, pasaulietines ir krikščioniškas organizacijas, bendrijas ir bendruomenes į socializacinį darbą su nuteistaisiais.

Atsižvelgiant į kiekvieno nuteistojo religinius, dvasinius ir moralinius poreikius, doris ugdymas įkalinimo įstaigoje vykdomas šiais metodais:

- Pokalbis.
- Seminaras.
- Paskaita.
- Religinės apeigos.
- Vaizdo ir garso įrašų studijavimas.
- Savišvieta.

Nuteistuosius reguliariai lanko kunigai kapelionai. Tačiau dar ir šiandien jaučiamas didelis jų trūkumas, todėl pataisos įstaigose dažnai lankytis jie negali.

Lietuvos įkalinimo įstaigose labai aktyviai veikia Krikščionių asociacija „Tarnavimas kaliniams“. Kiekvienai įkalinimo įstaigai paskirti asmenys nuolat lanko nuteistuosius. Pravieniškių antruose pataisos namuose ši asociacija, remdamasi Latvijos kalėjimų pavyzdžiu, yra įsteigusi specializuotą nuteistųjų grupę, kuriai priklausantys nuteistieji savo dienotvarkę grindžia krikščioniško gyvenimo nuostatomis. Nuteistieji studijuoja įvairią religinę literatūrą, žiūri religinio pobūdžio filmus, klausosi muzikos, meldžiasi, kalbasi religinėmis temomis ir pan.

Lietuvos Caritas savanoriai¹⁴ vykdo „Kalinių globos ir reintegracijos projektą“. Jie teikia pagalbą tiek įkalinimo įstaigose esantiems asmenims, tiek ir išėjusiems iš įkalinimo įstaigų.

Kalėjimų misijos „Amžinoji uola“ misionieriai atvyksta ir rengia susitikimus su nuteistaisiais, daug laiko skirdami individualiam darbui.

Tarptautinės visuomeninės ne pelno siekiančios švietėjiškos organizacijos „Gyvenimo menas“¹⁵ atstovai kai kuriose įkalinimo įstaigose reguliariai rengia paskaitas dvasinėmis temomis, organizuoja meditacijų kursus. Šios organizacijos tikslas – propaguoti žmogiškąsias vertybes, vystyti žmogaus fizines ir psichines galimybes.

Įkalinimo įstaigų administracija siekia sudaryti tinkamas, kiek įmanoma geresnes sąlygas nuteistųjų dvasiniam gyvenimui ir tobulėjimui, užtikrina visų religinių bendruomenių, siekiančių per dvasinę veiklą daryti teigiamą įtaką nuteistiesiems, atstovų saugumą.

Koplytėlėse religinių švenčių dienomis įstaigų administracija kartu su dvasininkais stengiasi sukurti bendrą šventinę nuotaiką ir atėjusiems į šventę nuteistiesiems padengia bendrą šventinį stalą. Nepažeidžiant Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių reikalavimų leidžia artimųjų iniciatyva sudaryti sąlygas nuteistiesiems švęsti asmenines ar šeimos šventes (krikštynas, vestuves ir pan.) ir bendrauti su artimaisiais.

Katalikų Bažnyčia vykdo nuteistųjų sielovadą, skelbia Dievo žodį, teikia sakramentus ir vykdo karitatyvinę veiklą, kiek leidžia sąlygos moko nuteistuosius atjautos artimui ir nukentėjusiems, padeda atskleisti gyvenimo prasmę, priimti save ir artimą. Dvasininkai periodiškai lanko koplytėlėse susirenkančius nuteistuosius, taip pat nuteistuosius,

atliekančius nuobaudas baudos izoliatoriaus kameroje. Dvasininkai laikosi išpažįstamo tikėjimo principų, bet toleruoja ir gerbia kitų asmenų pasirinkimą. Jie skelbia Biblijos principus kaip dvasinio gyvenimo ir visuomenės bei kiekvieno žmogaus gerovės pagrindą, nuteistiesiems platina labdaros būdu gaunamą dvasingumą ugdančią literatūrą bei atnaujina kopyltėlėse esančias religines literatūras, garso ir vaizdo įrašų bibliotekėles.

Išvados

Socialinėje, politinėje, ekonominėje, teisinėje ir kitose valstybės funkcionavimo sferose šių dienų Lietuva išgyvena esmines transformacijas. Visuomenėje plinta modernizacija, tobulėja informacinės technologijos, didėja informacijos srautas ir dėl to atsiranda naujos mokymo ir mokymosi galimybės, todėl vienu svarbiausių veiksnių, sąlygojančių sėkmingą asmens adaptaciją visuomenėje, tampa švietimas ir ugdymas. Tai veikia visą visuomenę ir visus jos narius, tarp jų – ir nuteistuosius.

Šiuo metu Lietuvoje kol kas labiau akcentuojamas nuteistųjų izoliavimas ir saugojimas, o ne jų socialinė korekcija, naudojant švietimą ir ugdymą. Įkalinimo įstaigoje nuteistieji nuolat patiria prievartą, todėl tokiomis sąlygomis švietimas tampa bausme. Tačiau, anot N. Christie, „laikyti įkalinimą paprasčiausiai nepageidautinos veiklos kontrolės priemone yra per daug ribotas požiūris“ (išversta mano – M. J. A.).¹⁶ Laikyti švietimą bausme ne-naudinga ir pačiai visuomenei: juk įkalinimas, pats savaime, neapsaugo visuomenės nuo žalingo teisės pažeidėjų elgesio bei jo pasekmių ir neišsprendžia nuteistųjų reintegracijos į visuomenę problemos.

Sparti visuomenės kaita sąlygoja žmogaus gyvenimo būdą, pasirengimą bei gebėjimą prisitaikyti prie nuolat kintančių gyvenimo sąlygų, jo mąstyseną ir gyvenseną, formuoja naują požiūrį į ugdymą, dėl to švietimas tiek įkalinimo įstaigoje, tiek ir kiekvieno žmogaus gyvenime turi būti suvokiamas kaip tobulėjimo priemonė. Juolab, kad, Jarvio¹⁷ teigimu, įgyjamos žinios yra kintančios, todėl kyla nuolatinio ugdymo ir švietimo būtinybė. Tai lemia globalizacija, mokslo žinių ir informacijos gausa, informacinių technologijų plėtra, kintanti darbo rinkos situacija, skatinanti mokytis visą gyvenimą. Tačiau visuomenėje įsivyravusį stereotipinį požiūrį į nuteistuosius kaip į visuomenės pasmerktuosius ir atstumtuosius sunku pakeisti.

Švietimas ir ugdymas yra priemonė keistis, tobulėti, galiausiai prisitaikyti prie sparčiai kintančios aplinkos, nuolat atnaujinant bei tobulinant įgytas žinias, įgūdžius ir gebėjimus. Nuteistieji yra ta specifinė visuomenės grupė, kurią ši kaita, jiems esant įkalinimo įstaigose, veikia mažiausiai ir pasiekia vėliausiai, tačiau išėjus į laisvę jos poveikis tampa labai stiprus. Kaip ilgą laiką buvęs izoliuotas žmogus gali prisitaikyti visuomenėje ir į ją integruotis? Tai iš dalies priklauso nuo švietimo ir ugdymo pobūdžio įkalinimo įstaigoje ir patvirtina faktą, kad čia jis yra būtinas siekiant harmonijos tiek nuteistajam, tiek ir visuomenei.

Lietuvos įkalinimo įstaigose yra vykdoma įvairi dorinio nuteistųjų ugdymo veikla. Šiose įstaigose nuolat lankosi įvairios nevisuomeninės organizacijos, įvairių fondų atstovai, taip pat parapinės grupės ir tinkamai pasirengę pasauliečiai. Įkalinimo įstaigų administracija sudaro tinkamas sąlygas dvasininkams ir kitiems asmenims tenkinti nuteistųjų religinius poreikius, teikti dvasinius patarnavimus.

NUORODOS

- ¹ *Bekarija Č.* Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius, 1992. P. 5.
- ² *Foucault M.* Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Baltos lankos. 1998.
- ³ *Foucault M.* Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Baltos lankos. 1998.
- ⁴ *Павленок П. Д.* Краткий социологический словарь. Москва. Инфра–М. 2000. P. 133.
- ⁵ *Sirutavičius V.* Nusikaltimai ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje. Vilnius. Baltos lankos. 1993. P. 12.
- ⁶ *Foucault M.* Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Baltos lankos. 1998.
- ⁷ *Broom L., Bonjean Ch. M., Broom D. H.* Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai. Kaunas: Litera. 1992.
- ⁸ *Broom L., Bonjean Ch. M., Broom D. H.* Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai. Kaunas: Litera. 1992.
- ⁹ *Brown Rupert.* Prejudice. Its social psychology. Oxford: Blackwell Publishers. 1996. P. 45.
- ¹⁰ *Linhart J.* Základy obecné psychologie. Praha: SPN. 1987. P. 18.
- ¹¹ *Павленок П. Д.* Краткий социологический словарь. Москва. Инфра / М. 2000. P. 256.
- ¹² *Bausmių vykdymo kodeksas.* (Valstybės žinios. 2002. Nr. 73-3084).
- ¹³ Pravieniškių 2-ieji pataisos namai – atviroji kolonija. <http://www.pravien2pn-ak.lt>
- ¹⁴ *Lietuvos Caritas.* <http://www.caritas.lt>
- ¹⁵ Tarptautinė organizacija „Gyvenimo menas“. <http://www.gyvenimomenas.lt>
- ¹⁶ *Cristie Nils,* Crime Control as Industri – Towards Gulags, Western Style. Japan: Shinzansha Publisher Co. 2001 P. 84.
- ¹⁷ *Jarvis RM, Closten ML, Hermann DHJ, & Leonard AS.* AIDS Law in a Nutshell. St Paul: West Publishing Co. 1991. P. 32.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Bekarija Č.* Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius. 1992.
2. *Bausmių vykdymo kodeksas.* (Valstybės žinios. 2002. Nr. 73-3084).
3. *Broom L., Bonjean Ch. M., Broom D. H.* Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai. Kaunas: Litera. 1992.
4. *Brown, Rupert.* Prejudice. Its social psychology. Oxford: Blackwell Publishers. 1996.
5. *Cristie Nils,* Crime Control as Industri – Towards Gulags, Western Style. Japan: Shinzansha Publisher Co. 2001
6. *Foucault M.* Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Baltos lankos. 1998.
7. *Jarvis RM, Closten ML, Hermann DHJ, & Leonard AS.* AIDS Law in a Nutshell. St Paul: West Publishing Co. 1991
8. *Linhart, J.* Základy obecné psychologie. Praha: SPN. 1987.
9. *Sirutavičius V.* Nusikaltimai ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje. Vilnius. Baltos lankos. 1993.
10. *Павленок П.Д.* Краткий социологический словарь. Москва. Инфра / М. 2000.
11. *Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.* <http://www.kalejimudepartamentas.lt>
12. *Lietuvos Caritas.* <http://www.caritas.lt/>
13. *Tarptautinė organizacija „Gyvenimo menas“.* <http://www.gyvenimomenas.lt>
14. Pravieniškių 2-ieji pataisos namai – atviroji kolonija. <http://www.pravien2pn-ak.lt>

Mindaugas Juozas ADVILONIS

MORAL EDUCATION IN THE CUSTODY INSTITUTION AS A CONDITION OF AN EFFECTIVE TERM IMPRISONMENT

S u m m a r y

In today's global world the natural sciences and technology sciences develop and progress quickly however the humanities and morality sciences are in some senses remain the same. To be precise, they do not remain, they become the second-rate sciences. Therefore, it is necessary to educate and to develop human beings. Specifically it is important when we discuss the behaviour of inmates who used it not for creation but for destruction. However, does the possibility to educate and to develop the human being, in this case, the inmate, should be treated as a punishment or as a peculiar „reward“. In the incarceration institution is important to look at the perspective how would be treated training for inmates in the custody institutions, as means of punishment or perfection.

This article rises the question, do the nowadays society need the education of inmates? If yes, what kind of education should be - as a punishment for the inmates (a new form of punishment, additional punishment and etc.) or means of inmates behaviour change. Does the content of education should have the compulsory measures (e.g. wind down orders „from above“ without taking into consideration the needs of the inmates, their specific features of the personality and other factors), or adaptably for inmates and well suitable for society (in a view of their needs, wishes, the trends of the society development and etc).

The spiritual aspect of a conviction which do not touch directly the inmate's rights (e.g. imprisonment, limitation of their freedom and rights and etc.) but influences inmate's mind spiritually, psychologically and emotionally very strongly brings them much more pain. Consequently, the spiritual conviction of inmates can be compared with their condemnation and therefrom resultant their humanity and dignity trivialization (their self-defeating before the eyes of the society and other people) it trail along their life (or at least one part of their life) and regularly decline (or generally takes way) other people trust, respect and a will to help and to give a possibility to reach higher obligations of life and etc. Accordingly is there any possibility to reduce this spiritual conviction and can education of inmates be one of the possible additional means.

This article aims to analyze the existence of specific features of inmates as an exclusive group. Rises the questions regarding their education form and its content. Review the today's situation of virtuous education in the custody institutions. Pointedly how to answer to the religious, spiritual and virtuous needs of the inmates. In details described the practical activities of the spiritual meetings and services. Presented activities of virtuous education of different organizations in the custody institutions.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: nuteistieji, pataisos įstaigos, švietimas, ugdymas, nusikalstamumas, socializacija, re-socializacija, integracija į visuomenę.

KEY WORDS: inmates, correctional institutions, education, training, crime, socialization, rehabilitation, integration into society.

Mindaugas Juozas ADVILONIS – Pravieniškų gydymo ir pataisos namų Apsaugos ir priežiūros skyriaus viršininkas, Mykolas Romeris Universiteto doktorantas. Adresas: Biržiškų 5–47, Kaunas, tel.: +370 612 57 264, el. paštas: mi5@centras.lt.

Mindaugas Juozas ADVILONIS – Pravienskes penitentiary with medical treatment Chef of security and surveillance department, doctorant of Mykolas Romeris University. Address: Birzisku 5–47, Kaunas, tel.: +370 612 57 264, e-mail: mi5@centras.lt.